

ΕΓΚΥΚΛΙΟΝ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Πρὸς
Τοὺς Σεβασμιωτάτους Μητροπολίτας
τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος.

Θέμα : «Περὶ τοῦ τρόπου ἀναγνώσεως τῶν εὐχῶν τῆς Θείας Λειτουργίας».

Σεβασμιώτατοι ἐν Χριστῷ ἀδελφοί,

Ἡ Ἱερά Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἐν τῷ πλαισίῳ τοῦ διαρκοῦς καὶ ἀμεταπτώτου ἐνδιαφέροντος αὐτῆς διὰ τὰ θέματα διασφάλισεως «τῆς εὐπροσδέκτου λατρείας τῷ Θεῷ» καὶ ἔχουσα ὑπ' ὄψιν τὰ ἐπεξεργασμένα σχετικὰ πορίσματα τῆς Εἰδικῆς Συνοδικῆς Ἐπιτροπῆς Λειτουργικῆς Ἀναγεννήσεως, ἐπιθυμεῖ διὰ τῆς παρουσίας Ἐγκυκλίου νὰ γνωρίσῃ Ὑμῖν - καὶ δι' Ὑμῶν «παντὶ τῷ πληρώματι τῆς Ἁγιοτάτης ἡμῶν Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος» - τὰ κατωτέρω, σχέσιν ἔχοντα πρὸς τὸν τρόπον ἀναγνώσεως τῶν εὐχῶν κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς Θείας Λειτουργίας, ὥστε ἡ συμμετοχὴ τοῦ συνόλου τοῦ «Λαοῦ τοῦ Θεοῦ» εἰς τὰ τελούμενα, ἀναγιγνωσκόμενα καὶ ψαλλόμενα ἐν αὐτῇ, καταστῆ καθολικὴ καὶ μετ' ἐπιγνώσεως.

Ὁ τρόπος ἀναγνώσεως τῶν εὐχῶν ἀπετέλεσε, κατὰ τὸ παρελθόν, ἀφορμὴν ἐκφράσεως ἀντιθέτων ἀπόψεων. Ἐπειδὴ δὲ δὲν πρόκειται μόνον περὶ θέματος τελετουργικῆς φύσεως, ἀλλὰ ἄπτεται τῆς σωτηρίας τοῦ λαοῦ διὰ τῆς συνειδητῆς συμμετοχῆς του εἰς τὴν Θεῖαν Λειτουργίαν, ἀπαιτεῖται σαφῆς γνῶσις τῆς περὶ αὐτοῦ ἱστορίας καὶ θεολογίας, ὥστε νὰ ἐξαχθοῦν καὶ ἐφαρμοσθοῦν ὀρθὰ συμπεράσματα διὰ τὴν σύγχρονον λειτουργικὴν πρᾶξιν.

Αἱ μαρτυρίαι τῶν ὀκτῶ πρώτων αἰώνων (δηλαδὴ τῆς περιόδου πρὸ τῆς διασώσεως τῶν πρώτων χειρογράφων εὐχολογιῶν) μαρτυροῦν ὅτι ὁ λαὸς ἤκουε τὰς εὐχὰς τῆς Λειτουργίας. Τοῦτο ἀποδεικνύεται εἴτε ἀπὸ μαρτυρίας περὶ ἀπαντήσεως διὰ τοῦ «Ἀμήν» εἰς τὰς εὐχὰς τοῦ ἱερέως (Ιουστίνος, Διονύσιος Ἀλεξανδρείας, Ἱερώνυμος), εἴτε διὰ σαφοῦς ἐπισημάνσεως ὅτι αἱ εὐχαὶ «ἠκούοντο» ἀπὸ τὸν λαὸν (Διονύσιος Ἀλεξανδρείας, 19ος Κανὼν τῆς ἐν Λαοδικεῖᾳ Συνόδου, Βίος ὀσίας Μελάνης), εἴτε διὰ τῆς χρησιμοποιήσεως τοῦ ρήματος «λέγω» περὶ τῶν εὐχῶν τῆς Θείας Λειτουργίας (Μ. Βασίλειος, Γρηγόριος Θεολόγος), εἴτε διὰ τῶν θέσεων τοῦ Χρυσοστόμου περὶ τοῦ ἱερέως, ὁ ὁποῖος «λαμβάνει τὴν φωνὴν τοῦ λαοῦ» καὶ λειτουργεῖ, καθὼς καὶ περὶ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ σώματος, τὸ ὁποῖον ἀναπέμπει τὰς εὐχαριστιακὰς προσευχὰς «ὀμοθυμαδόν» καὶ «ἐν μιᾷ φωνῇ». Ἐς προστεθῆ καὶ ἡ ἔμμεσος μαρτυρία περὶ ἀναγνώσεως τῶν εὐχῶν τῆς Θείας Λειτουργίας εἰς ἐπήκοον τοῦ λαοῦ, τὴν ὁποίαν παρέχει τὸ σημαντικώτατον κείμενον τῶν Ἀποστολικῶν Διαταγῶν, ὅταν ἀναφέρῃ ὅτι ὁ Ἐπίσκοπος εὐχεταὶ «καθ' ἑαυτόν» κατὰ τὴν ἔνδυσίν του, ἀλλὰ «ἀναπέμπει» τὰς εὐχαριστηρίους εὐχὰς ἐνώπιον τοῦ Θυσιαστηρίου.

Ἡ ἐνιαία αὐτῇ παράδοσις συστοιχεῖται πρὸς τὴν Παύλειον ἐπισήμανσιν ἐν Α' Κορ. 14, 16 - 17, ὅτι ὁ λαϊκὸς δὲν ἔμπορεῖ νὰ ἀπαντήσῃ διὰ τοῦ «Ἀμήν» εἰς τὰς εὐχὰς τοῦ ἱερέως, ἐὰν δὲν τὰς κατανοήσῃ (ἐπομένως, ἐὰν δὲν τὰς ἀκούσῃ). Ὁ προμνημονευθεὶς 19ος κανὼν τῆς ἐν Λαοδικεῖᾳ Συνόδου ἀναφέρεται εἰς τρεῖς εὐχὰς τῶν πιστῶν κατὰ τὴν Θεῖαν Λειτουργίαν ἢ πρώτη λέγεται «διὰ σιωπῆς» καὶ ἀφοροῦσε εἰς τὴν καταξίωσιν τοῦ λειτουργοῦ, ἐνῶ αἱ ἐπόμεναι δύο «διὰ προσφωνήσεως». Ἡ ἐν λόγῳ μαρτυρία ἀποτελεῖ καὶ τὴν μοναδικὴν κατὰ τοὺς ἔξ πρώτους αἰῶνας περὶ εὐχῆς, ἢ ὁποῖα ἀναγινώσκεται κατὰ τρόπον μυστικόν, ἂν καὶ πρέπει νὰ ἐπισημανθῇ ὅτι ἡ συγκεκριμένη δὲν ἀποτελεῖ εὐχὴν τοῦ κεντρικοῦ πυρῆνος τῆς Λειτουργίας, δηλαδὴ τῆς Ἁγίας Ἀναφορᾶς. Μόλις εἰς τὸ μεταίχμιον τοῦ 5ου - 6ου αἰῶνος, ὁ νεστοριανιστῆς συγγραφεὺς Ναρσῆς εἰσηγεῖται τὴν ἀνάγνωσιν τῶν εὐχῶν τῆς Ἀναφορᾶς «κατὰ τὸ σεσιωπημένον». Εἰς τὴν πρακτικὴν αὐτὴν ἀντέδρασεν ἡ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία διὰ τῆς 137ης Νεαρᾶς τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ἢ ὁποῖα ἐπεκύρωσεν τὴν καθολικὴν παράδοσιν, ὅτι αἱ εὐχαὶ τῆς Λειτουργίας πρέπει νὰ ἀναπέμπωνται «μὴ κατὰ τὸ σεσιωπημένον, ἀλλὰ μετὰ φωνῆς τῷ πιστοτάτῳ λαῷ ἐξακουμένης».

Ἡ παράδοσις περὶ τοῦ τρόπου τῆς εἰς ἐπήκοον τοῦ λαοῦ ἀναγνώσεως τῶν εὐχῶν εἶναι σαφῆς, ἐνιαία καὶ καθολικὴ. Ὑπὸ τὸ φῶς τῆς παραδόσεως αὐτῆς δυνάμεθα νὰ κατανοήσωμεν τὴν ἐννοίαν μιᾶς θεολογίας «μυστικότητος» καὶ «μυστηρίου», ἢ ὁποῖα ἀποτυπώνεται εἰς τὴν εὐχαριστιακὴν ὀρολογίαν πολλῶν ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων μετὰ τὸν 4ο αἰῶνα καὶ ἢ ὁποῖα κορυφώνεται εἰς τὰ ἀρεοπαγίτικα συγγράμματα καὶ εἰς τοὺς βυζαντινοὺς ὑπομνηματιστὰς τῆς Θείας Λειτουργίας. Δὲν πρόκειται περὶ τάσεως μυστικῆς ἀναγνώσεως τῶν εὐχῶν - ὅπως διατείνωνται μερικοὶ - διότι παρομοία τάσις θὰ ἦτο ἀντιφατικὴ πρὸς τὴν

λειτουργική παράδοσιν τῶν ἕξ πρώτων αἰώνων, ἀλλὰ περὶ προσπαθείας νὰ ἀποτελέσῃ ἡ Λειτουργία ἀφορμὴν «μυσταγωγικῆς κατηχήσεως» («μυσταγωγίας», κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ Ἁγίου Μαξίμου τοῦ Ὁμολογητοῦ).

Τὰ ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ 8ου αἰῶνος σφωζόμενα χειρόγραφα εὐχολόγια ἐπιβεβαιώνουν τὴν πρὸ αὐτῶν λειτουργικὴν παράδοσιν· μαρτυροῦν ὡς «μυστικῶς» ἀναγινωσκομένης (δηλαδὴ μὴ ἀκουσμένης παντελῶς) τὰς εὐχὰς «Οὐδεὶς ἄξιος...» κατὰ τὴν Θεϊαν Λειτουργίαν, «Ὁ εὐσπλαχνος καὶ ἐλεήμων Θεὸς...» κατὰ τὸ Βάπτισμα καὶ «Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ ὁ Θεὸς ἡμῶν...» κατὰ τὴν Ἀκολουθίαν τοῦ Μεγάλου Ἁγιασμοῦ τῶν Θεοφανείων ὡς «ἐκφωνουμένης» (δηλαδὴ δι' ἐμμελοῦς ἀναγνώσεως μὲ λαμπρὰν τὴν φωνήν) τὰς Ὁπισθαμβώνους εὐχὰς τῶν Λειτουργιῶν, καθὼς καὶ τὰς εὐχὰς «Μέγας εἶ Κύριε...» κατὰ τὸ Βάπτισμα καὶ τὸν Μεγάλον Ἁγιασμόν τῶν Θεοφανείων καὶ «Ἄχραντε, ἀμίαντε...» κατὰ τὴν Ἀκολουθίαν τῆς Γονυκλισίας. Δι' ὅλας, ὅμως, τὰς ὑπολοίπους - δηλαδὴ σχεδὸν ὅλας τὰς εὐχὰς ἐκφράζουν σαφῶς ἢ ἀποκαλύπτουν ἐμμέσως, ὅτι ἀνεπέμποντο «χαμηλῇ τῇ φωνῇ», ἢ ὅποια ῥυθμίζεται διὰ ποικιλίας διατάξεων.

Εἶναι, ἐπομένως, λανθασμένη ἡ ἄποψις ὅτι αἱ εὐχαὶ ἢ ἀναγινώσκονται μυστικῶς ἢ «ἐκφώνως», ὡς συνηθίζεται νὰ λέγεται. Τὸ ὀρθὸν ἐκ τῆς μελέτης τῆς χειρογράφου εὐχολογιακῆς παραδόσεως εἶναι ὅτι ἐλάχισται - καὶ σαφῶς καθοριζόμεναι - ἀναγινώσκονται μυστικῶς ἢ «ἐκφώνως», αἱ πλείστοι δὲ ἀναγινώσκονται «χαμηλοφώνως» ἀλλὰ «εἰς ἐπήκοον» τοῦ λαοῦ, δηλαδὴ νὰ εἶναι ἀκουσταὶ ἀπὸ τὸν λαόν. Αὕτη εἶναι ἡ λειτουργικὴ παράδοσις τῆς Ἐκκλησίας, τὴν ὁποίαν καλεῖται νὰ ἐνστερνισθῇ ἡ σύγχρονος λειτουργικὴ πρᾶξις. Πλὴν τῆς εὐχῆς τοῦ Χερουβικῦ, τὴν ὁποίαν ὁ προεστὼς πρέπει νὰ ἀναγινώσκῃ καθ' ἑαυτὸν καὶ εἰς ἐπήκοον τῶν συλλειτουργῶν, καὶ τῆς Ὁπισθαμβώνου, ἢ ὅποια πρέπει νὰ ἀναγινώσκειται ἐκφώνως, ὅλοι αἱ ὑπόλοιποι εὐχαὶ πρέπει νὰ ἀναπέμπωνται ὑπὸ τοῦ λειτουργοῦ κατὰ τρόπον χαμηλόφωνον, ὁ ὁποῖος διασφύζει τὴν ἔννοιαν τοῦ Μυστηρίου, τῆς «Λειτουργίας» καὶ ἐνισχύει τὴν προσευχητικὴν εὐλάβειαν καὶ ἐν τέλει «μυστ - αγωγεῖ».

Ὁ χαμηλόφωνος εἰς ἐπήκοον τρόπος ἀναγνώσεως διασφύζει, παραλλήλως, τὴν μεταβαπτισματικὴν μέριμναν τῆς «μυσταγωγικῆς κατηχήσεως». Διότι ὅλοι οἱ πιστοί, μετὰ τὸ Βάπτισμά τους, εἶναι «μυσταγωγούμενοι» καὶ ὄχι πλέον «κατηχούμενοι». Διὰ τοὺς βεβαπτισμένους ἢ ἐπὶ γῆς ζωὴ εἶναι μία διαρκὴς «διακαινήσιμος» περίοδος, μία διατήρησις τοῦ λευκοῦ ἐνδύματος τοῦ Βαπτίσματος, ἕως τὴν «Καينὴν Κυριακὴν», ἕως τὴν συνάντησιν μὲ τὸν ἐρχόμενον Κύριον. Ὡς «μυσταγωγούμενοι» πρέπει νὰ μαθητεύσουν εἰς τὸ Μυστήριον τῆς λατρείας, αὕτη δὲ ἡ μαθητεία διέρχεται - πλὴν τῶν ἄλλων παραμέτρων - καὶ διὰ τοῦ εἰς ἐπήκοον τῶν πιστῶν τρόπου ἀναγνώσεως τῶν εὐχῶν, ὁ ὁποῖος, ἐπομένως, δὲν πρέπει νὰ ἀποτελέσῃ μόνον ἀντικείμενον τελετουργικοῦ κανόνος, ἀλλὰ καὶ ἀφορμὴν διδαχῆς («μυσταγωγικῆς κατηχήσεως») ἐκ μέρους τῶν ποιμένων καὶ διδασκάλων τῆς Ἐκκλησίας.

Τούτων οὕτως ἐχόντων, τῶν λειτουργικῶν καὶ ἱστορικοκανονικῶν δεδομένων, δυνάμεθα νὰ ἐκτιμήσωμεν καὶ συμπερασματικῶς νὰ εἰπώμεν ὅτι :

α. Τὰ πάντα εἰς τὴν Θεϊαν Λειτουργίαν ἔχουν τὴν δέουσαν θέσιν των καὶ τίποτε δὲν θὰ πρέπει νὰ ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν θρησκευτικὴν ἢ συναισθηματικὴν ἢ εὐσεβιστικὴν φόρτισιν τοῦ λειτουργοῦ Ἱερέως.

β. Τὰ τελούμενα κατὰ τὴν Θεϊαν Λειτουργίαν ἔχουν ἐσχατολογικὸν χαρακτῆρα καὶ βιώνονται, ὄχι τόσον διὰ τοῦ μυαλοῦ καὶ τῆς σκέψεως, ὅσον διὰ τῆς «καρδίας», ὡς ὀρίζεται ὁ ὅρος εἰς τὴν νηπτικὴν καὶ πατερικὴν Θεολογίαν.

γ. Οἱ πιστοὶ ἐπὶ πλέον θὰ πρέπει νὰ βοηθηθοῦν ὥστε νὰ συνειδητοποιήσουν ὅτι κατὰ τὴν Θεϊαν Λειτουργίαν δὲν «τελοῦν» τὸ Μυστήριον μετὰ τοῦ Ἱερέως, ἀλλὰ συμμετέχουν εἰς αὐτό καὶ τοῦτο διότι ἡ πρώτη ἄποψις, ὡς πίστις καὶ ἀποδοχὴ, εἶναι ἀντίληψις καὶ πρᾶξις καθαρῶς προτεσταντικῆ, ἢ ὅποια καταργεῖ, τόσον τὴν «ἱεραρχικότητα» ἢ «ἱεραρχίαν» εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, ὅσον καὶ τὴν διάκρισιν τῶν χαρισμάτων εἰς αὐτήν. Τοῦτο ἀκριβῶς ὑπάρχει ἐνδεχόμενον νὰ συμβῇ καὶ ἀσυνειδήτως «ὡς πιστευμα» νὰ ἐμπεδωθῇ εἰς τὸν Ὁρθόδοξον Λαόν τοῦ Θεοῦ καὶ διὰ τῆς ἀδιακρίτου ἀναγνώσεως τῶν εὐχῶν «ἐκφώνως» ἢ «μεγαλοφώνως».

δ. Ἡ ἀνάγνωσις τῶν εὐχῶν «χαμηλοφώνως» καὶ οὐχὶ «ψιθυριστικῶς», ὡς συνήθως λέγεται ἢ τελευταία πρακτικὴ αὕτη, παρέχει εἰς τοὺς πιστοὺς τὴν δυνατότητα παρακολουθήσεως τῆς ἀλληλουχίας εὐχῶν καὶ ἐκφωνήσεων καὶ τῆς κανονικῆς δομῆς τῆς Θεϊας Λειτουργίας, τὴν ὁποίαν πολλακίς «λυμαίνεται ἢ ἀπόσπασις τῶν εὐχῶν ἐκ τῆς οἰκείας θέσεως καὶ σχέσεως πρὸς τὰ συμφραζόμενα καὶ συμπυκνόμενα» (Ἐγκύκλιος Ἱερέως Συνόδου ὑπ' ἀριθμ. 2683/ 8.11.1999).

ε. Αὕτη ἡ ἐνδειξις τοῦ «χαμηλοφώνου» τῆς εὐχῆς προφυλάσσει, σὺν τοῖς ἄλλοις, τοὺς μὲν Ἱερεῖς ἀπὸ τοῦ νὰ ἀμελοῦν ἢ νὰ παραλείπουν τὴν ἐνσυνείδητον ἀνάγνωσιν τῶν εὐχῶν, ἢ ἀπὸ τὴν κατὰ μηχανικὸν τρόπον ἔκφρασιν καὶ ἐκφορὰν αὐτῶν, ἢ καὶ ἀπὸ τὸ νὰ προσπεροῦν αὐτάς «μέ τό μάτι», κατὰ τὸ δὴ λεγόμενον, τοὺς δὲ

πιστούς θά βοηθήση ὥστε νά συνειδητοποιήσουν ὅτι ὁ Ἱερεὺς κατὰ τὴν Θεϊαν Λειτουργίαν δέν προφέρει μυστικῶς μαγικὰς τινὰς φράσεις, ἀλλὰ τελεῖ καὶ ἀναφέρει ἐξ ὀνόματός των «δεήσεις καὶ ἰκεσίας καὶ θυσίας ἀναϊμάκτους» ὑπὲρ παντός τοῦ πληρώματος τῆς Ἐκκλησίας.

στ. Εἶναι τέλος χαρακτηριστικόν ὅτι ὁ ἐκδοτικός Ὄργανισμός τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, κατόπιν ἐγκρίσεως τῆς Ἱεράς ἡμῶν Συνόδου καὶ μετὰ ἀπό προηγουμένην εἰσήγησιν ἐπ' αὐτοῦ τοῦ μακαριστοῦ Μητροπολίτου Σερβίων καὶ Κοζάνης κυροῦ Διονυσίου, προέβη κατὰ τό πρόσφατον παρελθόν εἰς τὴν ἐνδεδειγμένην καὶ σύμφωνον πρὸς τὴν ἀρχαίαν καὶ γνησίαν παράδοσιν τῆς Ἐκκλησίας καταχώρισιν τῶν εὐχῶν καὶ τῶν ἐκφωνήσεων εἰς τὰς ἀντιστοίχους λειτουργικὰς ἐκδόσεις (Ἀρχιερατικόν - Ἱερατικόν) καὶ εἰς τὴν ἀντικατάστασιν τοῦ τελετουργικοῦ ὄρου «μυστικῶς» διὰ τοῦ ἑτέρου «χαμηλοφώνως».

Ταῦτα ἔχοντες ὑπ' ὄψιν, παρακαλοῦμεν Ὑμᾶς, ὅπως συστήσητε εἰς τοὺς πρεσβυτέρους τῆς Ἱεράς Ὑμῶν Μητροπόλεως, νά διακονοῦν «μετὰ φόβου Θεοῦ, πίστεως» καὶ ἰδιαίτερας κατανύξεως τὰ τῆς λατρείας καὶ προάγουν τὴν ἐνσυνείδητον συμμετοχὴν τῶν πιστῶν εἰς αὐτὴν καὶ διὰ τῆς, «χαμηλῆ τῆ φωνῆ», ἀναγνώσεως τῶν εὐχῶν, μακρὰν πάσης τυπολατρίας ἢ εὐσεβιστικῆς ἀντιλήψεως καὶ διαθέσεως, ἢ καὶ σακραμενταλιστικῶν ἐκδηλώσεων καὶ συμπτωμάτων «θεατρνισμοῦ» κατ' αὐτὴν, σκοποῦντες κυρίως καὶ πρωτίστως εἰς τὴν ἐσχατολογικὴν Τράπεζαν τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ, δηλαδή τὴν «Θεϊαν Κοινωνίαν».

- † Ὁ Ἀθηνῶν Χ Ρ Ι Σ Τ Ο Δ Ο Υ Λ Ο Σ, Πρόεδρος.
- † Ὁ Διδυμοτείχου καὶ Ὁρεστιάδος Νικηφόρος.
- † Ὁ Μυτιλήνης, Ἐρεσοῦ καὶ Πλωμαρίου Ἰάκωβος.
- † Ὁ Λήμνου καὶ Ἀγίου Εὐστρατίου Ἱερόθεος.
- † Ὁ Γουμενίσσης, Ἀξιουπόλεως καὶ Πολυκάστρου Δημήτριος.
- † Ὁ Βεροίας καὶ Ναούσης Παντελεήμων.
- † Ὁ Δρυϊνουπόλεως, Πωγωνιανῆς καὶ Κονίτης Ἀνδρέας.
- † Ὁ Γυθείου καὶ Οἰτύλου Χρυσόστομος.
- † Ὁ Δημητριάδος καὶ Ἀλμυροῦ Ἰγνάτιος.
- † Ὁ Κυθήρων Κύριλλος.
- † Ὁ Θεσσαλιώτιδος καὶ Φαναριοφερσάλων Θεόκλητος.
- † Ὁ Καισαριανῆς, Βύρωνος καὶ Ὑμηττοῦ Δανιήλ.
- † Ὁ Ὑδρας, Σπετσῶν καὶ Αἰγίνης Ἐφραίμ.

Ὁ Ἀρχιεραμματεὺς
† Αρχιμ. Χρυσόστομος Σκλήφας.

Ἀκριβὲς Ἀντίγραφον
Ὁ Ἀρχιεραμματεὺς

† Αρχιμ. Χρυσόστομος Σκλήφας.